

Natuurlijk!

Bommelerwaard

maart 2024

- Patrijzen
- Kievit
- Minireservaat
- Kroostuintjes
- Nachtvinders
- Wintervogels

“Bommelerwaard Natuurlijk”

Een prachtige uitgave over flora en fauna van de Bommelerwaard, beschreven in 58 natuurgebieden. Ook is er ruim aandacht voor de cultuur-historische aspecten van deze natuurgebieden. Compleet en leesbaar! Meer dan 1500 foto's op 320 pagina's.

prijs: € 25,-

Folder “Natuurwacht Bommelerwaard”

Onze nieuwe folder (2023). Het was tijd om deze te herzien, het is een helemaal nieuw ontwerp geworden. Al onze werkgroepen worden nu genoemd en de andere info is geüpdatet.

Gratis

“Natuurlijk Bommelerwaard”

Ons halfjaars magazine met artikelen over de natuur in de Bommelerwaard en aanverwante zaken. Ook het verenigingsnieuws, zoals de activiteitenagenda, is in deze uitgave opgenomen.

Gratis voor leden, losse nummers € 3,50

“Ontdekken is genieten”

Dit boek is geschreven en ook de foto's zijn gemaakt door Dirk Muller (bestuurslid). Alle stukjes zijn eerder verschenen op Facebook. Niet voor niets heeft onze Facebookpagina vele honderden volgers. Maar liefst 107 verhalen zijn in dit boek terug te vinden! Van een grote hoeveelheid verschillende organismen beschrijft Dirk de bijzonderheden en geeft inzicht in herkomst van de naamgeving.

prijs: € 12,50

Inhoud

jaargang 8, nummer 1, maart 2024

Voorwoord Harry Kolman	4
Minireservaat langs Van Heemstraweg Rien Melis en Ton van Balken	5
Een bunzing in de Lieskampen Jaap Sluiter	7
Wintervogels in de Vliert Ton van Balken	9
Vlindertellingen in de Bommelerwaard Rien melis	11
Munt: een algemene bijzonderheid Dirk Muller	13
Verenigingsnieuws en activiteiten Cassanmdra van Altena	15
Veel nachtvlinders Rien Melis	20
De kievit Erwin vd Speld	26
Patrijzenproject Bommelerwaard Hanneke Verheul	28
Guido van Heteren (interview) Ton van Balken en Rien Melis	30

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar.

Prijs:
leden, gratis
losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Inhoudelijk advies:
Dirk Muller

Taalkundig advies:
Metteke de Vries

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

Oplage: 625

Druk: WS-media groep, Waardenburg

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel

email:
info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website:
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

torenvalk boven onder gelopen Munnikenland

Bruin blauwtje

'Wie het eerst komt, wie het eerst maalt'

Voorwoord

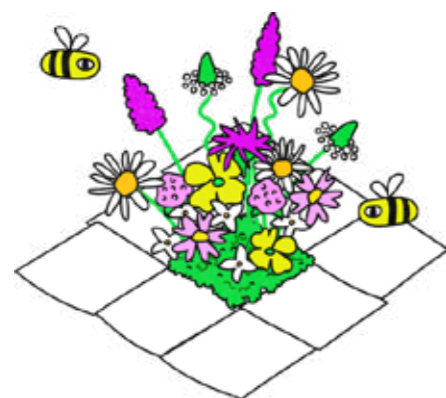
Kroostuintje

Als suggestie op ons verzoek om een 'groen idee' kwam het kroostuintje onder onze aandacht. Een kroostuintje is een leuk en natuurvriendelijk idee om een grijze betontegel van 30x30 te vervangen door iets groens. En als dat dan kan met inheemse planten die ook nog aantrekkelijk zijn voor insecten, dan past het idee prima binnen het 'groene idee verzoek'. Er zijn er 50 besteld en ze worden eind maart geleverd. Elk lid kan zich hier voor aanmelden op <kroostuintje@natuurwachtbommelerwaard.nl> . De methode van verdelen is 'Wie het eerst komt, wie het eerst maalt'. Op de website <https://letsflipthecity.nl> is te zien waar het om gaat.

Carrousel

Op 11 januari jl. kwam tijdens de carrousel-vergadering van de gemeente Zaltbommel het Biodiversiteitsplan aan de orde. Op de publieke tribune zittend, ben ik er niet vrolijker op geworden en dat kan gerust als eufemisme aangemerkt worden. Op een enkele uitzondering na, waren de vragen en opmerkingen van de aanwezige raadsleden ver beneden het niveau van wat men over zo'n uitermate actueel en belangrijk onderwerp zou mogen verwachten. Soms zelfs ronduit schokkend. Natuurlijk is het lastig, zeker als kleine fractie, om van alle onderwerpen goed op de hoogte te zijn, maar waarom wordt er geen informatie ingewonnen bv. bij de Natuurwacht, De Capreton of Natuur en Milieu Gelderland . En mocht je dan toch nog onvoldoende op de hoogte zijn, geef dat dan aan.

In de raadsvergadering van 25 januari is het Biodiversiteitsplan aangenomen en dat is dan weer wel goed nieuws.

Harry Kolman (vz)

Minireservaat langs Van Heemstraweg

'Hoe is het mogelijk dat hier langs een drukke provinciale weg zoveel bijzondere vlinders voorkomen?' constateerden Rien en Ton van de Natuurwacht. Even buiten Zaltbommel, ten zuiden van de nieuwe sportvelden aan de Van Heemstraweg, ligt aan de Middelsteeg een klein gebiedje van nog geen halve hectare groot. Het gebiedje met een zevental schiereilandjes ligt in een driehoek aan het eind van de Middelsteeg. De rijkdom aan flora is er groot en trekt meerdere soorten vlinders aan, waaronder het Oranje zandogje.

Parende Oranje zandogjes

Oranje zandogje

sing: Oranje zandogjes! Op heel veel plaatsen in de Bommelerwaard komt het Oranje zandogje niet voor. De grote populatie die er ooit in De Lieskampen was, is voor 99,9% verdwenen. In alle

Bloedrode heidelibel

Rijke flora en vlinders

In de zomermaanden juni en juli gonst het van de insecten op de vele nectarplanten, die er in dit gebiedje staan. Het zijn vooral klaversoorten, katentaart, Wilde peen en duizendblad die voorkomen. Behalve rolklaver, hopklaver en witte klaver staat er veel sikkelklaver. De Icarusblauwtjes weten hun waardplant rolklaver goed te vinden. Op zonnige dagen kun je er twintig tot dertig tellen. Iets minder frequent komt het Bruin blauwtje voor. Best bijzonder, deze telg uit de blauwtjesfamilie in dit gebied. Zorgvuldig worden alle blauwtjes met de vlinderkijker bekeken, want het zou zo maar kunnen dat je iets zeldzaams tegenkomt. Tot heden is dat niet het geval, maar bij de familie van de zandogjes was er wel een verras-

uiterwaarden van Alem: geen Oranje zandogjes. In de Hurnse uiterwaarden en Munnikenland bij Loevestein ook niet. Gelukkig komt er nog een kleine populatie voor in de Neswaarden bij Aalst en langs de Drielse wetting. Bijzonder dus dat in dit kleine gebiedje sinds enkele jaren een kleine populatie voorkomt. In juli 2023 werden twintig individuen geteld. Vreemd genoeg komen er geen Bruine zandogjes en landkaartjes voor. Wel de Gehakelde aurelia, citroenvlinder, hooibeestje, vuurvlindertje, oranjetipje en de andere veel voorkomende vlinders.

De rijkdom aan flora is er groot en trekt meerdere soorten vlinders aan

Duidelijk is in ieder geval dat we te maken hebben met een bijzonder gebiedje

Schiereilandjes

Het gebiedje wordt doorsneden door kleine slootjes en mede daardoor vormen zich kleine schiereilandjes. De oevers hebben een rijke oevervegetatie van onder andere moeraswederik, waterpepe, Gele lis, Grote waterweegbree en pijlkruid. Mede door die vegetatie is het water glashelder en aantrekkelijk voor libellen. Vroege glazenmaker, Bruine glazenmaker, Grote keizerlibel komen voor, net als diverse soorten heidelibellen. Uit het riet klinkt de zang van de Kleine karekiet en ondanks de geringe oppervlakte is er ook een territorium van de rietgors.

Goed beheren

Dit minireservaatje ligt op grond van de gemeente Zaltbommel. Zover we kunnen beoordelen, wordt er een goed beheer uitgevoerd: er wordt gefaseerd gemaaid! Natuurwacht gaat in gesprek met de gemeente om kenbaar te maken hoe groot de biodiversiteit is van dit gebiedje. Wellicht kan het beheer nog beter worden afgestemd op de bijzondere populatie van Oranje zandoogjes. Duidelijk is in ieder geval dat we te maken hebben met een bijzonder gebiedje. Koesteren dus!

mini-reservaat
kaart: OpenStreetMaps

Een bunzing in de Lieskampen

Eén keer in de week stappen ze met z'n allen in de auto. Er kunnen er wel zeven in. Allen een hoed of hoedje op en veel blauwe en zwarte kleren en dan rijden ze weg. Ik was eigenlijk allang nieuwsgierig en een keer ben ik ze achterna gerend. Niet dat ik even hard loop als hun zeven-persoons-auto, maar ik kan afsnijden en ik wist welke kant ze opgingen. Ze gingen naar de kerk. Net een grote schuur met een hoge silo ernaast. Ik wilde wachten tot ze er weer uitkwamen, maar het duurde veel te lang. En al die luide klanken! Dit tijdstip moest ik onthouden.

Gecheckt heb ik het een paar keer. Vanonder het kreupelhout had ik goed zicht op een mooie ren en toen de auto goed gevuld wegreed, greep ik mijn kans. Normaal gesproken leef ik 's nachts, maar voor een buitenkansje... Ik spurtte naar de kippenren, groef als een gek een gootje onder het gaas en beet achter elkaar zes kippen dood. Een voorraadjie aanleggen heet dat. De kop eraf, kunnen ze ook niks verder vertellen en dan als een gek de eerste wegslepen en vervolgens de rest, ik wilde dat ik een kruiwagentje had. Even sjoeren onder het gaas, maar m'n eerste Barnevelder had ik te pakken. Het ging gezwind, de kip gaf geen kik.

Waarom zes vraagt u zich af, en waarom de kop eraf? Het is niet voor mij alleen, maar voor de hele familie. Mogen wij ook eens lekker eten op zondag? En als ik een keer in die kippenren ben, dan neem ik er een paar tegelijk te grazen. Om ze met mijn beet te verdoven is te riskant, dus

in een draf, zes koppen eraf. Effe slepen, klaar. Stel dat ik ze stuk voor stuk dood en ophaal, dan veroorzaakt dat zes keer herrie. De pakkans lijkt me kansrijk...

Nou, ik sjouw me rot met die kip en uiteindelijk verstop ik haar in een verlaten konijnenhol. Die ligt wel stil. Gauw de volgende. Van bosje naar bosje via een oude rioolpijp, langs een oude houtopslag kom ik in de buurt van de kippenren, even omlopen en ik ben er. Ach, ach nee, o wee o wee. Was die Mercedes toch maar groter geweest. Drie benen zie ik, twee van een mens en een dubbel been van een jachtgeweer en een oude vinger aan de trekker, in een tel tijd op mij gemunt, daar gaat ons zondags-familiemaal.

Het is duidelijk: wegwezen, het is een kansloze situatie. Verliezen, oké, echter niet zonder geintje. De deur van de ren staat open –nou wel- en hond en baas staan paraat. Ik neem een aanloop en schiet tussen baas en hond door. De oude richt, terwijl ik met snelle hupjes naar links en naar rechts spring, dan met een grote en dan met een kleine sprong, er is geen peil op te trekken. Een schot hagel vliegt fluks over me heen. Slechts een gaatje in mijn linker oor: goed voor een oorbel of een zendertje? Als die hond vlakbij me is, duik ik rechtsaf de struiken in, de dommerd rent recht door het pad af, komt weer terug en snuffelt aan de bosjes. En ik, ik sta recht op mijn achterpoten, als een stokstaartje. De pitbull kijkt langs me heen en denkt dat ik een boomstronkje ben. Hoe duur verkoop ik mijn huid?!

Nou, ik sjouw me rot met die kip en uiteindelijk verstop ik haar in een verlaten konijnenhol.

Vluchten moet

ik,

weg... ,

weg... ,

weg...!

Ik heb nog een verrassing. Als de hond heel dichtbij komt, ga ik grommen, steeds harder. Dat beest is in alle staten. Mijn geheime wapen is gereed, als hij vlak bij me is, spuit ik twee straaltjes vanaf mijn reet. De pitbull deinst achteruit en jankt en jankt.

Wil je een bunzing te pakken nemen, heus, zet een knijper op je neus.

Ik slenter naar mijn kip, we hebben haar gedeeld en 'k hoefde niks; het was nu geen maaltijd, eerder iets lekkers. Lol had ik nog, omdat ik die hond een poepie had laten ruiken. Ze noemen ons niet voor niets stinkotter.

In werkelijkheid is het een immense stank, bunzingvlees is ook niet te eten. De bunzing heeft twee klieren in de vorm van een erwte bij zijn anus. Hij kan ermee spuiten tot een halve meter. Het is veel meer dan een poepie laten ruiken. De stank is immens. In Amerika heb je het stinkdier. Komt die een keer in je auto –je liet je deur open staan of klep- dan krijg je de stank er nooit meer uit. Remedie: koop een jerrycan benzine, sprenkel die in je auto en steek hem aan.

Alhoewel het winter is met korte dagen, lijkt deze dag wel een warme maartdag. Ik heb wel eens zin om te vrijen. Zorgvuldig ga ik op zoek naar een wijffie. Eindelijk heb ik er eentje gevonden, ze probeert weg te lopen. Ik ben sterker en vlugger. Ik ren en ren en grijp haar in d'r nekvel. Wij bunzings zitten ruim in het vel dus dat doet geen zeer. Om haar een beetje 'bereid' te krijgen mat ik haar vreselijk af: optillen, neersmijten, heen en weer schudden, totdat ze haast kapot en verdoofd is en vervolgens neem ik haar... Dat duurt ruim een uur. Hoe ik dat weet? Ik hoorde de kerktoren drie slaan en daarna -ik was nog bezig- vier. Toen stopte ik er maar mee. Ik haalde eens diep adem, en zij, ze lag voor pampus op de grond. Ik heb haar laten liggen.

Nog geen twee maanden later werpt ze vast drie tot zeven jongen. Een doodenkele keer elf of twaalf. Moeder bunzing staat de kleintjes bij en

verdedigt haar nest als een leeuwin. Ik ben persona non grata. Na drie maanden kunnen de bunzinkjes zelfstandig leven. Na zes maanden zijn ze volwassen.

Het wordt donker, eigenlijk het begin van mijn werkdag. Ik slenter wat rond. Gegeten, gevreeën, wat wil je nog meer. Plotseling hoor ik een auto, ik zie geen licht. Hij rijdt achteruit mijn richting op. Een jonge man en vrouw stappen uit, ze hebben beiden een schep. In stilte, begeleid door de aantrekkende wind beginnen ze te graven in mijn bos. Nog nooit vertoond dit, vanuit mijn camouflageplek houd ik ze nauwlettend in de gaten. Na een uur hebben ze een kuil van een bij een meter gegraven. Ze zullen toch geen gekke dingen gaan doen of gedaan hebben, vraag ik me af. Ze openen de achterkant van auto en gooien bakken en bakken smurrie in de kuil. Een zoete lucht bespeur ik. Als ze weer naar de auto stappen, kom ik dichterbij: het lijkt wel oliebolbeslag.

Als ze weg zijn, krab ik een beetje zand van de kuil. Binnen een kleine verschuiving van de maan likken de herten eraan, de wilde zwijnen slurpen luid, de groene specht haalt de krenten eruit, konijnen proeven voorzichtig. Wat een geschenk.

Ik besluit iedereen met rust te laten en loop nog eens in het donker naar de boerderij. Er brandt licht. Niemand legt me een strobreed in de weg. Zelfs de hond is binnen. Wat is dat?! Vlak bij de composthoop ruik ik vers bloed. Ik klauter erop: m'n onthoofde kippen!! Vier heb ik er weggesleept, op voor de laatste. Wat dan gebeurt: schoten klinken van alle kanten –de lucht kleurt rood en geel en groen- ik zie duizend manen die uit elkaar spatten. Vluchten moet ik, weg... , weg... weg...! Ik leg een stankcordon aan dat het een aard heeft, heel de Lieskampen zal het weten. De Apocalyps houdt niet op.

De waas trekt langzaam weg en ik ontwaar toch mijn maan weer. Gelukkig, nieuwjaar.

Jaap Sluiter

Kolganzen

Wintervogels in de Vliert

In de Bommelerwaard liggen achter de oeverwallen de komgronden. Het zijn laag gelegen gronden, die onder andere gebruikt worden als weiland en/of hooiland. Dankzij drainage kunnen op de iets hoger gelegen kavels mais, voederbieten en aardappels geteeld worden. De komgronden hebben een weids karakter. Slechts bomenrijen langs de wegen doorbreken die weidsheid. Een van die open gebieden is De Vliert. Vrijwilligers van de Natuurwacht hebben tijdens de wintermaanden van 2022/2023 dit open weidegebied wekelijks geïnventariseerd op de aanwezigheid van overwinterende vogels. Welke vogels verblijven er in de winter en in welke aantallen? De resultaten van de inventarisatie verrasten ons zeer.

De Vliert

De komgronden die geïnventariseerd zijn, liggen rondom de kom De Vliert. Globaal wordt het gebied in het westen begrensd door de spoorlijn Utrecht/Den Bosch, in het noorden door de Van Heemstraweg, in het zuiden en oosten door de provinciale weg die loopt van Velddriel naar de rotonde van Alem. Het gebied is ruim 1000 hectare groot. Het merendeel van het agrarisch gebied bestaat uit graslanden, maar ook een aanzienlijk deel is maisakker.

Ganzen

De gehele winter verblijven er op de graslanden ongeveer tweeduizend kolganzen. Veelal zijn het groepen van vijfhonderd tot duizend exemplaren, die voornamelijk foerageren op de graslanden aan de noordzijde van het gebied; op korte vliegafstand van de waal- uiterwaarden. Nabij de Van Heemstraweg foerageert bijna alle dagen een groep van vijftig Grauwe ganzen. Tussen de kolganzen worden ook vaak Grauwe ganzen waargenomen. Maximaal zijn dat er in totaal honderd. Brand-

ganzen zijn in dit gedeelte in 2023 niet waargenomen, op soms een verdwaald exemplaar na. Tijdens de hoogwaterperiode in januari 2024 zijn wel groepen brandganzen in de Vliert geteld. Het ging dan om groepen van ongeveer vijftig ganzen, veelal tezamen met enkele honderden kolganzen. Begin december 2022 zag je bij regelmaat paartjes nijlganzen. In januari hadden de nijlganzen zich in kleine groepen verzameld van tien tot twintig ganzen. Ze foerageren vooral op de maisvelden. Eind december werd een groep van veertig nijlganzen op een maisveld aan de Vliertseweg waargenomen.

Holenduiven

Verrassend waren de vele holenduiven, die in de maanden december en januari in De Vliert verbleven. Groepen van soms wel 75 exemplaren foerageerden in de bermen van wegen waar eiken, essen of esdoorns staan. Ze deden zich te goed aan de zaden. Bij verstoring door fietsers of auto's vloog de groep naar een weiland of maisveld om verder naar eten te zoeken. Vaak bestond de groep ook uit enkele houtduiven en foerageerden de holenduiven samen met tientallen kauwen. Op meerdere dagen verbleven er in totaal meer dan tweehonderd holenduiven in het komgebied. Aan de Veilingweg, waar ook meerdere groepen holenduiven werden waargenomen, zag je bij een bepaalde boerderij regelmaat een groep van vijftig Turkse tortels. De tortels deden zich te goed aan het maisvoer dat achter de boerderij lag opgeslagen. Het aantal houtduiven was maximaal vijftig.

Kauwen, kraaien en roeken

Behalve duiven zie je ook her en der 'zwarte vogels'. Soms zijn het groepen van enkele honderden exemplaren. Het zijn dan vooral kauwen, met daartussen enkele kraaien. Roe-

Het merendeel van het agrarisch gebied bestaat uit graslanden

Deze schattig uitziende meeuwen hebben geen 'koptelefoon'

ken zie je maar zelden in deze groepen. Roeken foerageren het liefst met soortgenoten. Spreeuwen laten zich in groepen zien van 100 tot 250 vogels. De maximale aantallen waargenomen vogels zijn: vijfhonderd kauwen, honderd kraaien, vijftig roeken en vijfhonderd spreeuwen.

Kokmeeuwen of stormmeeuwen?

Meeuwen horen een beetje bij het landschap. Je merkt niet altijd dat er her en der meeuwen in het gras lopen. Tijdens de wintertelling hebben we nauwlettend op de verschillende soorten meeuwen gelet. Het bleken vooral kokmeeuwen. In de winter hebben deze meeuwen een witte kop en oranje poten en snavel. In het voorjaar treedt een prachtige gedaanteverandering op. De witte kop met zwarte oorplekken (lijkt op een koptelefoon) maakt plaats voor een chocoladebruine kap (vandaar de naam kapmeeuw) en de kleur van de poten en snavel wordt prachtig roodpaars. Verspreid over De Vliert komen er groepen van tweehonderd tot duizend exemplaren. Maximale aantallen per dag waren drieduizend vogels. Soms zijn het echter geen kokmeeuwen, maar stormmeeuwen. Deze schattig uitziende meeuwen hebben geen 'koptelefoon', hun kop is geheel wit en de poten en snavel zijn geelgroen in plaats van oranje. De stormmeeuwen komen in veel kleinere groepen voor en het maximaal aantal vogels op één dag was driehonderd.

Reigers

Tien jaar geleden werd je beslist niet geloofd als je voorspelde dat er op enig moment meer zilverreigers dan Blauwe reigers te zien zouden zijn in de Bommelerwaard. Deze winter was dat echter realiteit. In de Vliert overwinterden 25 tot 30 Grote zilverreigers. Het aantal Blauwe reigers bleef steken op twintig. De witte reigers waren verspreid over het gehele komgebied. Meestal zag je een á twee zilverreigers foerageren aan een slootkant of jagend in een weide.

Roofvogels

Al fietsend of wandelend door De Vliert kom je altijd wel een roofvogel tegen. In het gehele gebied verbleven drie buizerds. Er zijn twee territoria van torenvalken en nabij boomgaarden zag je een jagende sperwer. Er is geen kiekendief, ruigpootbuizerd of een andere roofvogel waargenomen. In De Vliert komen uiteraard uilen voor, zoals de steenuil en ransuil. Slechts een enkel paartje liet zich zien.

Zangvogels

In de Vliert tref je weinig elzenhagen aan. Dan was je verzekerd geweest van sijsjes en putters. We hebben ze nauwelijks gezien. Wel zagen we een grote groep van ruim honderd vinken. Ondanks ijverig speuren zaten er geen kepen tussen. Dankzij het valfruit in de boomgaarden aan de rand van het komgebied waren er alom kramsvogels en koperwieken. Echter geen grote aantallen. Het waren groepen van 100 tot 250 exemplaren, die voor 80 % bestonden uit kramsvogels. Heel bijzonder zijn de twee Grote gele kwikstaarten die in december werden waargenomen.

Wulpen

Wulpen

Al enige jaren wordt er tijdens de wintermaanden een grote groep wulpen waargenomen in De Vliert. Het zijn er twee- á driehonderd. Begin december werden in een grasland aan de Veilingweg nabij de spoorlijn een groep van tweehonderd wulpen gesignaleerd. Met elkaar foerageerden ze systematisch meter voor meter een grasland. Helaas werden er geen wulpen meer waargenomen. Ze verkozen de uiterwaarden boven de binnendijkse weilanden. Kieviten of andere weidevogels lieten zich niet zien.

Tot slot

In de winter van 2022/2023 waren er geen spectaculaire waarnemingen. Toch was het telkens een verrassing om dan weer een groep kolganzen te zien of een groep stormmeeuwen. Ieder moment kon zich iets spannends voordoen, zoals een sperwer die plotseling uit een boomgaard verschijnt om een kramsvogel te verschalken. We hoopten op een morgen een groep goudplevieren te zien. Het is zo'n twintig jaar geleden dat een grote groep goudplevieren enkele dagen verbleef op de komgronden in de westelijke Bommelerwaard. Kortom, het blijft spannend om zo af en toe eens te gaan vogelen in de komgronden.

Ton van Balken

Bont zandoogje

Vlindertellingen in de Bommelerwaard

In 2015 werd door een groepje enthousiaste vlindersaars een vlinderwerkgroep opgericht, die gecoördineerd wordt door Lot Tönis. In samenwerking met de Vlinderstichting werd er een route in de Lieskampen uitgezet. In 2019 kwamen er twee gebieden bij, namelijk Hedelse Bovenwaard en de Arkenswaard. In 2023 werd voor het eerst een route gelopen in de Kloosterwiel.

In dit artikel worden de bevindingen over 2023 vermeld. Er werd in 2023 bij elkaar 86 keer geteld. In totaal zijn er 3074 dagvlinders, 184 dagactieve nachtvlinders en 1984 hommels geteld. In alle gebieden is het aantal hommels enorm gestegen (vgl. 2022: 869). Het aantal soorten dagvlinders is met één afgenomen. In de Lieskampen werden 18 soorten dagvlinders waargenomen. Over alle jaren heen werden in totaal 24 soorten gezien.

Lieskampen

Voor de Lieskampen is een schrikbarende verlaging geconstateerd van het aantal Bruine zandoogjes en landkaartjes. De reden hiervoor is naar mijn idee het feit dat we in 2023 een nat voorjaar hadden, waardoor de vlinders later uit hun pop zijn gekomen. Vervolgens is er vroeg gemaaid en zijn met het maaisel veel poppen afgevoerd. Opvallend is de stijging van het aantal Bonte zandoogjes, hooibeestjes en Kleine vuurvlinders. Dit is ook een landelijke trend, vanwege het mooie nazomerweer. Ook het boomblauwtje, Bruin blauwtje en Groot koolwitje werden vaker gezien dan de

Landkaartje (1e generatie)

vorige jaren. Het aantal Klein geaderd witjes en het aantal Klein koolwitjes is vergelijkbaar met vorig jaar. Het blijven lastig te onderscheiden soorten. De dag-actieve nachtvlinders zijn duidelijk in grotere aantallen gezien.

De Arkenswaard

In de Arkenswaard bij het dorp Nederhemert-Noord zijn steeds minder vlinders, vermoedelijk omdat er steeds minder bloemen zijn. Stukjes waar het vroeger wemelde van de vlinders, zijn nu alleen maar groen. De in bloei staande braamstruiken zorgden voorafgaande jaren voor grotere aantallen vlinders, onder andere de landkaartjes. In het voorjaar zijn de bramen echter grondig afgemaaid. Ze zijn wel weer teruggekomen, maar hebben minder gebloeid. In de winter heeft de Arkenswaard lang onder water gestaan en ook dat kan een rol spelen in het verminderde aantal vlinders. Pas in april werd het droger. In de secties 14 t/m 17 neemt het riet de overhand. In sectie 13 groeien alleen nog maar manshoge brandnetels. De secties 4 t/m 8 zijn breder gemaaid dan vorige jaren. De linker berm van de landbouwsectie heeft dit jaar dik onder de modder/stof gezeten. Wel bloeiden er langs het slootje grenzend aan de landbouwgrond dit jaar veel smeewortels (= veel hommels). Gerda, de vaste inventariseester van de Arkenswaard, hoopt dat er volgend jaar meer bloemen en ook meer vlinders zullen zijn.

Hedelse Bovenwaard

In dit telgebied werd dit jaar alleen in september op een klein gedeelte onderhoud gepleegd. Vorig jaar is er midden in de zomer zeer veel onderhoud uitgevoerd in het hele telgebied. Het beheer in 2022 kan van invloed zijn geweest op de lagere aantallen van o.a. dagpauwoog, Gehakkelde aurelia en Klein geaderd witje. Hievoor kunnen echter ook andere oorzaken zijn, zoals weersinvloeden, predatie en aanwezige waardplanten. Een topjaar voor de distelvlinder was het dit jaar niet, ook landelijk niet. Wel zijn er

Stukjes waar het vroeger wemelde van de vlinders, zijn nu alleen maar groen

Rheum* und
Menthe sind die
beste Medica-
mente

*red. rabarber

(Duits gezegde; Kleijn,
1970, 192)

recept muntsaus:

meng twee thee-
lepels verse of
gedroogde peper-
muntblaadjes met
één eetlepel bruine
suiker;
laat dit 20 minuten
staan en giet er een
half kopje azijn over.
Geeft extra smaak
aan geroosterd vlees

(De Cleene, 2021, 19)

gebruik problemen met de lever of abortus kan veroorzaken.

Gebruik in keuken en kwakzalverij

De Friese naam Boerenbalsem heeft zijn oorsprong in de geneeskrachtige werking die munt zou hebben. Volgens de Friezen zou munt vermengd met olie een middelje zijn tegen een hele reeks van 'kwalen'.

Over de hele wereld en door de hele geschiedenis is er vermelding van de helende werking van munt. Er zijn beschrijvingen uit China, Japan, Egypte en het oude Griekenland. Beschrijvingen uit de Romeinse tijd en beschrijvingen rond het begin van onze jaartelling in West-Europa. Tot slot wordt er in de late Middeleeuwen (1554) een standaardwerk voor plantgeneeskunde gepubliceerd door R. Dodoens waarin duidelijke recepten zijn opgenomen om het kruid op de juiste manier te bereiden en te gebruiken.

Het is een wondermiddel volgens de geneesheren van vroeger. Het helpt bij bloedingen, beten van slangen en scorpioenen, het reguleren van de menstruatie, abortus, het doden van oogparasieten, genezen van hoofdroos, geelzucht, jicht, darmstoornissen, zweren, abscessen bij de baarmoeder, hoofdonden bij kinderen, leverkwalen, het doden van rondwormen, misselijkheid en natuurlijk niet te vergeten, de hik. Steek dus gerust een takje munt achter het oor tegen hoofdpijn of achter ieder oor tegen een zonnesteek.

Naast geneeskrachtige eigenschappen heeft munt ook culinaire eigenschappen. De verfrissende smaak doet het goed in thee, sauzen, salades en vleesgerechten. Een kopje thee van Marokkaanse munt, akkermunt of watermunt geeft verfrissing op warme dagen. Een pepermuntje of tandpasta voor frisse adem en wie de Engelse keuken weet te waarderen moet eens een muntsausje proberen.

Vanwege het wijdverbreide gebruik in de keuken en de geneeskunde zijn er heel veel cultuursorten. Een variëteit die al tweeduizend jaar wordt geteeld en overal is verwilderd, is bijvoorbeeld hertsmunt. Van hertsmunt is bekend dat deze al voor de jaartelling werd geteeld in het nabije oosten. In kloostertuinen was het in de late Middeleeuwen een vaste verschijning. Via de kloostertuinen zijn veel variëteiten in heel Europa en later ook Noord-Amerika terechtgekomen.

Kenmerkende geur

Iedere muntsoort heeft een eigen geurboeket. Kenmerkend voor de geur van alle soorten munt is menthol. De hoeveelheid menthol verschilt

per muntsoort. Sommige soorten hebben weinig menthol en ruiken zwak naar munt, andere soorten hebben een sterke mentholgeur. Verschillende andere etherische oliën vind je in wisselende samenstelling per muntsoort. Samen bepalen ze de karakteristieke geur van iedere soort. Hoewel geuren heel persoonlijk zijn vind ik dat hertsmunt een wat muffe geur heeft, watermunt een volle warme geur heeft en akkermunt een wat scherpe geur heeft. Het is de moeite waard om het zelf eens te vergelijken.

Ecologie en verspreiding

De muntsoorten die bij ons in de Bommelerwaard in het wild voorkomen, zijn allemaal gebonden aan vochtige grond. Ze nemen ieder hun eigen plaats in het ecosysteem en je zal ze zelden door elkaar zien groeien. Watermunt heeft de vochtigste omstandigheden nodig met een ondergrond die een deel van het jaar onder water staat. De plant groeit altijd aan de rand van of net in het water. De zeldzame polei volgt hierop. Polei groeit in de uiterwaard onder omstandigheden waar het in de winter onder water staat en in de zomer droogvalt. Gaan we iets verder van de rivier de oeverwallen of dijk op, dan maak je kans om hertsmunt tegen te komen. Hertsmunt groeit op de wat hoger gelegen aanspoelgordels van de rivieren. De akkermunt is een indicatorsoort voor vochtige soortenrijke weilanden en vochtige kleiige akkers.

Muntvlinder

De bloemen van de munt, de geur van de munt. Het kan niet anders dan dat het insecten aantrekt. Naast de nodige nectarzoekers zijn er insecten die gespecialiseerd zijn in het samenleven met munt. Twee van die soorten zijn de dagactieve nachtvlinder 'het muntvlindertje' (*Pyrausta aurata*) en het kevertje 'de groene muntgoudhaan' (*Chrysolina herbacea*).

Het muntvlindertje vliegt veel op munt en andere sterk geurende bloemen zoals Wilde marjolein en citroenmelisse. Ze leggen daar ook hun eitjes en de rupsen leven van de planten. Het is een algemeen vlindertje dat veel in tuinen wordt gezien.

vervolg op pagina 19

jaargang 8, nummer 1, maart 2024

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar. Prijs: leden, gratis, losse nummers, € 3,50

Redactie:

Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Vormgeving en opmaak:

Harry Kolman

vereniging

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel
email: info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website: www.natuurwachtbommelerwaard.nl

bestuur

voorzitter	Harry Kolman, Zaltbommel
secretaris	Cassandra van Altena, Zaltbommel
penn.meeester	Lot Tönis, Zaltbommel
leden	Dirk Muller Ton van Balken Erwin vd. Speld

contactpersonen werkgroepen

WG Kleine marters, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com

WG Landschapsbeheer, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Akkervogels, Hanneke Verheul
akkervogels@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Steenuilen, Harry Kolman
h.kolman@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Torenvalken, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Vlinders, Lot Tönis
vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Vogels, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

WG Poelen, Gerard Terpstra
poelen@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Natuurwandelingen, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

WG Planten, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

colofon, verenigingsnieuws en activiteiten

Verenigingsnieuws 2024-1

- Algemene ledenvergadering en lezing gierzwaluwen
- De algemene ledenvergadering vindt plaats op dinsdag 19 maart in de Gasthuiskapel in Zaltbommel. Tijdens de vergadering worden de jaarverslagen van 2023 besproken en de plannen en begroting voor 2024 gepresenteerd. Penningmeester Lot Tönis is aftredend en niet herkiesbaar. Dat betekent dat deze vergadering na 9 jaar penningmeesterschap afscheid wordt genomen van Lot, die zich in deze periode buitengewoon heeft ingezet voor haar taken als penningmeester, als voor een algehele kwaliteitsverbetering in het bestuur van een groeiende vereniging. Op het moment van schrijven stond de vacature voor een nieuwe penningmeester nog open. Informeren naar de vacature kan via info@natuurwachtbommelerwaard.nl. Meer informatie over de vergadering is te vinden in de uitnodiging en op onze website.
- Na de ledenvergadering start om 20.30 een openbare lezing (ook niet-leden zijn dus welkom!) over gierzwaluwen. De lezing wordt verzorgd door Bert Vos van de vogelwerkgroep West-Betuwe. Bert zal ook vertellen over de gierzwaluwen van Kasteel Waardenburg, waar een honderdtal nestkasten voor deze fascinerende vogel hangt.

Suggesties voor 'groene ideeën'

- In ons vorige magazine stond een oproep van voorzitter Harry Kolman om suggesties voor 'groene ideeën' aan te dragen. Het ging om projecten die de Natuurwacht kan uitvoeren passend binnen de hoofddoelstellingen van de Natuurwacht: versterken, beschermen en informeren over de natuur binnen de Bommelerwaard. Dit heeft een aantal ideeën opgeleverd waar we nu mee aan de slag gaan. Het gaat onder andere om het uitdelen van zogenaamde 'kroostuintjes' en het vergroenen van een tuin bij een wooncomplex in Zaltbommel.
- Nieuwe ideeën vanuit onze leden blijven zeer welkom! Deze kunnen gestuurd worden naar groenidee@natuurwachtbommelerwaard.nl, t.a.v. Harry Kolman.

Big Day 2024

- De vierde Big Day in de Bommelerwaard vindt plaats op 10 en 11 mei in de gemeente Maasdriel. Teams proberen binnen 24 uur zoveel mogelijk vogelsoorten te spotten. Het team bepaalt zelf hoe lang ze willen tellen: de volle 24 uur, of slechts een paar uurtjes, het gaat om de lol. Zin om mee te doen? Geef je dan op met je team (2-5 personen) vóór 30 april bij Cassandra van Altena via info@natuurwachtbommelerwaard.nl. Er wordt een eigen bijdrage van €5,- per persoon gevraagd voor het avondeten op zaterdag, wanneer we de dag gezellig met elkaar afronden. Kijk

voor meer informatie op de pagina van de Werkgroep Vogels op onze website: www.natuurwachtbommelerwaard.nl.

Ruimtelijk ordening en natuurprojecten Bommelerwaard

In de Bommelerwaard lopen veel projecten die zich op natuur richten of daar invloed op hebben. Projecten onder de aandacht van de Natuurwacht zijn (geweest):

De herinrichting van de Bergsche Maasdijk is 'on hold' n.a.v. de vele zienswijzen die zijn ingediend. De Natuurwacht had ook een zienswijze ingediend vanwege de roekenkolonie die in de te kappen bomen huizen.

Op advies van vrijwilligers van de Natuurwacht worden plannen

gemaakt om amfibieëntunnels bij de Waalbandijk in Gameren te realiseren. Vrijwilligers blijven betrokken bij de uitwerking hiervan.

De Natuurwacht heeft samen met de gemeente Zaltbommel kansrijke locaties voor biodiversiteitsverbetering bezocht. Hieruit is een advies voortgekomen voor de gebiedjes rond de Middelsteeg in Zaltbommel ('Plan Jip en Janneke'). Er wordt nu gekeken door de gemeente of en wanneer deze plannen gerealiseerd kunnen worden.

De Natuurwacht heeft een zienswijze ingediend over de invulling van een nieuwbouwwijk bij Brakel-West, met het verzoek de wijk meer natuurinclusief in te richten, en het belang van het gebied voor steenuilen onder de aandacht te brengen. N.a.v. deze zienswijze zijn vrijwilligers van de Natuurwacht begin 2024 uitgenodigd voor een gesprek met de gemeente.

Activiteitenagenda maart 2024 – september 2024

Datum	Soort activiteit	Thema	Informatie
Za 9-3	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel Door het hoge water in de wiel konden de werkzaamheden afgelopen maanden in de grienden niet uitgevoerd worden en is elders gewerkt. Onduidelijk is waar vandaag gewerkt gaat worden. Dit wordt via de email aan de vrijwilligers tijdig gemeld.	Aanvang: 10.00 uur tot 13.00 uur Startpunt: Wordt via email bekend gemaakt. Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 10-3	Natuurwandelingen	Klompepad: Baanbrekerpad Het Baanbrekerpad is een klompepad van 11 kilometer. De route volgt grotendeels de vroegere en huidige loop van de Maas. We wandelen door de uiterwaarden van de Maas, langs de afgedamde Maas en door bosschages langs de tot sloot verworpen oude loop van de Maas. Onderweg zien we het buitendijkse wiel bij Well, het kasteel Well en kasteel Ammersoyen. Stevig schoeisel en een verrekijker zijn aan te bevelen!	Start: 10.00, Wellse veerhuis in Well. Contactpersoon: Dirk Muller Natuurwandelingen zijn informele wandelingen waarbij we elkaar wijzen op wat we tegenkomen. Aanmelden hoeft niet, maar heeft wel de voorkeur.
Za 16-3	Openbare excursie	Dag wintervogels, hallo voorjaarsvogels! Terwijl de laatste wintergasten zich in grote groepen verzamelen om te vertrekken, zijn de broedvogels alweer begonnen met zingen. De Hedelse Bovenwaard is een afwisselend natuurgebied aan de Maas rondom een diepe plas, die een grote aantrekkingskracht heeft op vogels. We gaan wandelen ten westen van de plas.	Start: 9:30 uur, Hedelse Bovenwaard, einde Gementweg *) Duur: 2 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Arnout de Mooij) Het kan drassig zijn in het gebied. In geval van hoogwater passen we de route aan. Kijk op de website voor de definitieve startplek.
Di 19-3	Algemene Ledenvergadering	Algemene ledenvergadering Leden zijn van harte uitgenodigd om de jaarlijkse ledenvergadering bij te wonen. Na de vergadering (en een pauze) volgt een openbare lezing over gierzwaluwen, zie hieronder. De vergadering is uitsluitend voor leden, de lezing is ook toegankelijk voor niet-leden.	Zie voor meer informatie de uitnodigingsbrief en onze website. Contactpersoon: Cassandra van Altena

Di 19-3	Openbare lezing	Gierzwaluwen van Kasteel Waardenburg In Kasteel Waardenburg zijn in 2007 ruim 100 nestkasten voor gierzwaluwen geplaatst. Eén van de nestkasten is zelfs beroemd geworden, want het wel en wee van de gierzwaluwen in deze kast is te volgen bij Beleef de Lente. De kasten worden onderhouden door Vogelwerkgroep West-Betuwe. In deze lezing vertelt coördinator Bert Vos over het fascinerende leven van de gierzwaluw, met speciale aandacht voor de gierzwaluwen van Kasteel Waardenburg.	Aanvang: 20.30 tot 22.00 Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang: gratis Contactpersoon: Cassandra van Altena Deze lezing is toegankelijk voor zowel leden als niet-leden.
Za 6-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin Het is de eerste werkochtend van het nieuwe seizoen. Veel kruiden zullen gesnoeid moeten worden, zodat ze weer opnieuw gaan uitlopen. De heemtuin wordt weer keurig op orde gemaakt zodat iedereen kan genieten van de stinzenflora.	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 14-4	Natuurwandelingen	Stinzenflora van Nederhemert-Zuid In Nederhemert-Zuid barst het van de winterakonieten en sneeuwkllokjes. Ooit aangeplant om mee te verdienen, is het nu een welkome voorjaarsbode geworden. Vanaf de speeltuin van Nederhemert-zuid lopen we over de schans naar het kasteel. Als de tijd het toelaat, maken we de ronde af met een rondje om de kerk.	Start: 10.00, speeltuin Nederhemert-Zuid Duur: ongeveer 2,5 uur. Contactpersoon: Dirk Muller Natuurwandelingen zijn informele wandelingen waarbij we elkaar wijzen op wat we tegenkomen. Aanmelden hoeft niet, maar heeft wel de voorkeur.
Wo 17-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 20-4	Openbare excursie	Vroege vogelexcursie Munnikenland Het Munnikenland is een van onze mooiste natuurgebieden. Uit het riet klinken tal van vogelgeluiden: blauwborst, rietzanger, wellicht roerdomp, waterral. Vele eenden en steltlopers foerageren in de ondiepe plassen. Spannend om ze allemaal op te zoeken.	Start: 7.00, Munnikenlandse Waalkade ter hoogte van de Batterij onder Brakel en Pompstation Dunea Duur: ongeveer 2,5 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Vr 3-5	Openbare excursie	Avondvogels in de Boezem van Brakel In het rietmoeras langs de Nieuwendijk houden zich vele vogels schuil. Sommigen laten zich bijna nooit zien, maar des te beter horen. Zoals de snorrende snor en de waterral, die kan gillen als een krijsend varkentje. 's Avonds zwelt het zangkoor aan. Neem je verrekijker mee als je die hebt.	Start: 20.00, Munnikenlandse Waalkade ter hoogte van de Batterij onder Brakel en Pompstation Dunea Duur: ongeveer 1,5 uur Contactpersoon: Arnout de Mooij
Za 4-5	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Vrij 10 en Za 11 mei	Big Day Maasdriel	Big Day Maasdriel Vogelspotwedstrijd waarin teams proberen zoveel mogelijk vogelsoorten te spotten binnen 24 uur in de gemeente Maasdriel. Een wedstrijd waarin gezelligheid en plezier in vogels kijken voorop staan. Na de wedstrijd volgt gezamenlijk eten en wedstrijduitslag. Teams strijden om een trofee: de enige echte Bommelerwoerd!	Start: vrijdag 10 mei, 19.00 (locatie volgt) Eind: zaterdag 11 mei, 19.00 Eigen bijdrage: €5,- p.p. Teams (2-5 pers.) melden zich aan via info@natuurwachtbommelerwaard.nl vóór 30 april.
Za 1-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 12-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 15-6	Openbare excursie	Fietsexcursie rivierenlandschap Landschapsarchitect Arjan Nienhuis en natuurgids Cassandra van Altena laten je met andere ogen kijken naar het rivierenlandschap en natuur rond Heerewaarden. Het dorp ligt op een unieke locatie: een smalle strook land met voormalige overlaten scheidt hier de Waal van de Maas. Een gebied ook van militaire betekenis, daarvan getuigen de diverse forten zoals Sint-Andries en Voorne.	Start: 10.00, locatie volgt na aanmelding. Duur: 3 uur Deelname is gratis. LET OP: aanmelden bij Cassandra van Altena. Er geldt een maximum van 15 deelnemers.

Za 22-6	Openbare excursie	Vlinders en libellen Lieskampen De Lieskampen is rijk aan vlinders en libellen. Iedere maand organiseert de Natuurwacht een excursie. Een goede manier om de diverse soorten te leren kennen. Gidsen: Rien Melis en Ton van Balken	Start: 13.30, parkeerplaats aan de zeedijk Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Za 6-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 17-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 20-7	Openbare excursie	Vlinders en libellen Lieskampen De Lieskampen is rijk aan vlinders en libellen. We gaan op zoek naar de vele soorten. Zouden we dit jaar het Oranje zanddoogje zien. De soort is zeer zeldzaam in de Lieskampen. Gidsen: Ton van Ballen en Rien Melis	Start: 13.30, parkeerplaats aan de zeedijk Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Za 3-8	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 10-8	Openbare excursie	Vlinders en libellen Lieskampen Op deze laatste van de drie excursies letten we vooral op de vele soorten libellen. Met name de heidelibellen	Start: 13.30, Parkeerplaats aan de Zeedijk Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Vr 23-8	Openbare excursie	Nacht van de Vleermuis In het kader van de landelijke Nacht van de Vleermuis gaan we ook in Zaltbommel op pad. Hier kunnen we bijvoorbeeld de rosse vleermuis en de watervleermuis verwachten. Met een bat detector kunnen de hoge geluiden hoorbaar worden gemaakt. We wandelen langs de Stadswallen en een stukje door het oude centrum.	Aanvang: 20.30, hoek Waalbandijk/Stadsdijk Zaltbommel, nabij oude watertoren Duur: 1,5 uur. Contactpersoon: Arnout de Mooij
Za 7-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 18-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 5-10	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidtuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken

Raadpleeg voor de laatste informatie over de excursies het bericht op de website van de Natuurwacht Bommelerwaard.

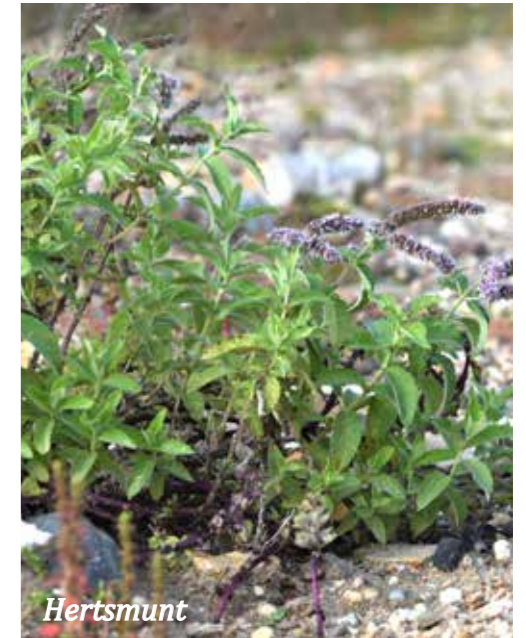
Contactgegevens voor de excursies en de werkgroepen:
 Cassandra van Altena c.v.altena@natuurwachtbommelerwaard.nl / 06-10737278
 Ton van Balken acvanbalken@upcmail.nl / 06-15336335
 Dirk Muller nwb.d.muller@gmail.com / 06-52848576
 Lot Tönis vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl / 06-13512226
 Arnout de Mooij arnoutdemooij@gmail.com / 06-52064637

Watermunt

Polei

Hertsment

De Groene muntgoudhaan leeft alleen van muntsoorten. Zowel de larven als de imago's zijn ervan afhankelijk. Ze komen dan ook vooral voor waar veel munt bij elkaar staat. De grootste kans om ze te zien heb je bij oevers met watermunt.

Munt, ook gewoon mooi!

Met al deze informatie zou je bijna vergeten om

de bloemen zelf te bekijken en te beleven. Ze zijn fantastisch om te zien met hun lila bloemenkransen en bolletjes. Heerlijk om te ruiken, of het nu in de natuur of in de tuin is of in een kopje thee. En de smaak is lekker fris. Een plant die de zintuigen prikkelt!

tekst en foto's: Dirk Muller

Groene muntgoudhaan

Bronnen
 De Cleene, M. (2021). De naturalis historia: vergeten toepassingen van planten. Sterck & De Vreese.
 De Cleene, M., & Lejeune, M. C. (1999). Compendium van rituele planten in Europa (4e druk 2008). Mens en Cultuur uitgevers N.V.
 Groene muntgoudhaan. (n.d.). Wikipedia. Retrieved January 2, 2024, from https://nl.wikipedia.org/wiki/Groene_muntgoudhaan
 Heukels, H. (1907). Woordenboek der Nederlandse volksnamen van planten (1e druk ed.). Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging.
 Kleijn, H. (1970). Planten en hun naam: een botanisch lexicon voor de Lage Landen (2e druk ed.). Meulenhoff Amsterdam.
 Muus, T.S.T. (2017, 06 13). Microlepidoptera.nl. Retrieved January 2, 2024, from <http://www.microlepidoptera.nl>
 NDFF verspreidingsatlas. (n.d.). NDFF Verspreidingsatlas. Retrieved January 2, 2024, from <https://www.verspreidingsatlas.nl>
 Veer, M. v.d. (2021, July 15). Nederlandse namen - Polei (Mentha pulegium). Plant(en)namen. Retrieved January 2, 2024, from <https://www.plantennamen.info/nederlandse-namen/polei-mentha-pulegium>
 Weeda, E., Westra, R., Westra, C., & Westra, T. (1999). Nederlandse oecologische flora: wilde planten en hun relaties (3e druk 2003 ed., Vol. 3). IVN.

• Ze nemen
 • ieder hun eigen
 • plaats in het
 • ecosysteem en
 • je zal ze zelden
 • door elkaar zien
 • groeien

Glasvleugelpijlstaart

Veel nachtvlinders waargenomen tijdens de Nachtvlindernacht

Appelstroop met appelmoes, donker bier en rode wijn

Vanaf 2015 organiseert Lot Tönis elk jaar namens de Natuurwacht Bommelerwaard een nachtvlindernacht. Paul Kreijger, de nachtvlinderkenner bij uitstek, geeft dan uitleg over de leefwijze van deze vlinders. Na het opstellen van een wit laken en het smeren van een mengsel van appelstroop met appelmoes, donker bier en rode wijn op diverse bomen wordt de lamp aangezet. Dan is het wachten op de eerste nachtvlinder. Tot nu werd er zes keer in de Kloosterwiel en een keer in de Lieskampen zo'n nacht georganiseerd. De laatste was op 11 augustus 2023. De natuurgebieden "De Kloosterwiel" en "De Lieskampen" hebben een diversiteit aan landschapselementen. Zo is er kruidenrijk grasland, zijn er houtwallen die overgaan naar hogere begroeiing met loofbomen. De overgangen van laag naar hoog, worden door veel soorten gewaardeerd. Ook zijn er waterpartijen aanwezig die ook weer een positieve bijdrage leveren aan de biodiversiteit.

Nachtvlinders zijn gebaat bij diversiteit en bepaalde structuren in het landschap. Een vlinder is in feite een heel goede indicator of een gebied in orde is. Als het met de vlinders goed gaat, gaat het met veel andere levensvormen ook goed. Insecten waar nachtvlinders toebehoren zijn mooi, maar vooral ook belangrijk. Vlinders en hun rupsen worden onder andere gegeten door vogels, hagedissen, kikkers, vleermuizen en libellen. Bovendien zorgen

deze insecten voor bestuiving. Alle vlinders nemen met hun tong nectar op en zorgen daarmee voor de bestuiving. Sommige nachtvlinders hebben een superlange tong om in bloemen te komen waar de nectar diep zit, zoals kamperfoelie, petunia en phlox. Maar er zijn ook soorten, bijvoorbeeld de Kleine win-

tervlinder, die geen functionele tong hebben en dus geen nectar kunnen opnemen. Het doel van deze vlinder is eitjes leggen en dus zorgen voor nageslacht.

Nachtvlinders worden onderverdeeld in macro- en micro vlinders. In Nederland en België komen meer dan 2400 soorten voor en daaronder zijn ongeveer 900 soorten macrovlinders. De meeste waarnemingen in de Kloosterwiel en de Lieskampen zijn macrovlinders (89) en slechts een klein aantal microvlinders (9), waaronder de buxusmot. Het overgrote deel van de nachtvlinders vliegt 's nachts. Er zijn wel soorten die alleen overdag vliegen, bijvoorbeeld de kolibrievlinder, muntvlindertje, glasvleugelpijlstaart en Sint jansvlinder. De Gamma-uil en Sint jacobsvlinders vliegen overdag maar ook in de nacht. Omdat nachtvlinders overdag vaak verborgen zitten zijn er verschillende methodes bedacht om ze toch te kunnen waarnemen. Veel nachtvlinders komen op licht af, vooral het ultra violette spectrum trekt ze aan. Lampen met dit spectrum zijn bijvoorbeeld, kwikdamplampen, blacklight en de UV-ledlampen. Andere soorten kunnen worden gelokt met behulp van een stroopmengsel.

Dit mengsel wordt aangebracht op de stam van een boom. Opvallende verschijningen op de smeerplekken zijn de zogenaamde Rode weeskinderen, met hun rode achtervleugels. Er zijn ook soorten die nauwelijks op licht of op stroop afkomen. Hun aanwezigheid kun je dan bepalen, door de rupsen te zoeken, een voorbeeld hiervan is de kamillevlinder.

Nachtvlinders werken met lokstoffen, het soort specifieke feromoon die het vrouwtje uitscheidt en de mannetjes helemaal gek maken. Bij sommige soorten zijn de mannetjes uitgerust met brede kamvormige antennes, de zogenaamde voelsprieten. Daarmee wordt het reukvermogen vergroot. Deze mannetjes kunnen daarmee al op kilometers afstand een vrouwtje ruiken. Deze feromonen kunnen worden nagemaakt, om de mannetjes van die soort te lokken. Bijvoorbeeld bij de buxusmot val. Nachtvlinders kun je het hele jaar, mits boven de vijf graden Celsius, tegen komen. Het aantal soorten is in de zomer wel vele malen hoger, dan in de winter.

De 89 soorten macronachtvlinders die waargenomen zijn, zijn net als bij de dagvlinders onder te verdelen in verschillende families: De "uilen" hebben de grootste familie. Onder anderen Gamma-uil, Zwart weeskinder, huismoeder, piramidevlinder en agaatvlinder.

(Bloeddrupjes)
Sint-Jansvlinder
(Zygaena filipendulae) PK

(dagactieve)
Kolibrievlinder
(Macroglossum stellatar) PK

(Eenstaartjes)
Braamvlinder
(Thyatira batis) PK

(Eenstaartjes)
Vuursteenvlinder
(Habrosyne pyritoides) LOT

(Micro)
Buxusmot
(Cydalima perspectalis) PK

(Micro)
Buxusmot (R)
(Cydalima perspectalis) PK

(pijlstaarten)
Klein (L) avondrood
(Deilephila porcellus) PK
en
Groot (R) avondrood
(Deiliphila elpenor) PK

(pijlstaarten)
Klein avondrood
(Deiliphila porcellus) PK

(pijlstaarten)
ligusturpijlstaart
(Sphinx ligustri) PK

(spanners)
Lieveling
(Timandra cornae) PK

De "*spanners*" is de op een na grootste familie. Mooie soorten zijn appeltak, lieveling en hagedoornvlinder. Maar ook de Kleine- en Grote wintervlinder zijn spanners. De vrouwtjes van deze spanners zijn nagenoeg vleugelloos en kunnen niet vliegen. Het mannetje wordt gelokt met behulp van het feromoon wat het wijfje afscheidt en paart, het wijfje legt haar eitjes en haar taak zit er op. Een heel belangrijke soort voor onze zangvogels als hun voedsel. De "*spinneruilen*" bevatten de beervlinders en donsvlinders. Prachtige soorten zijn Kleine beer en Rood weeskind. Ook de overdag vliegende Sint jacobsvlinder behoort tot deze familie.

De "*tandvlinders*" heeft vlinders die vaak bizarre rupsen hebben, bijvoorbeeld hermelijnvlinder en dromedaris. Maar ook de eikenprocessierups is een tandvlinder. De naam tandvlinder is gekozen, omdat een aantal soorten aan de onderzijde van de voorvleugel een punt hebben zitten. In rust steekt deze "*tand*" dan omhoog in het midden van de rustende vlinder.

De "*pijlstaarten*" hebben vaak rupsen, die op hun achterlijf een pijl of doorn dragen. Maar niet allemaal, Klein avondrood heeft namelijk geen pijl. De ligusturpijlstaart is met zijn afmeting onze grootste inheemse pijlstaart en tevens onze grootste inheemse nachtvindersoort. De prachtige en overdag vliegende kolibrivlinder is het bekijken waard. Niet alleen de vlinders zijn mooi, ook hun rupsen zijn de moeite waard om gezien te worden

De "*eenstaartjes*" is een familie, waarvan het achterlijf van de rups spits toe loopt. Enkele soorten zijn: braamvlinder, vuursteenvlinder en peppel-or-vlinder.

De "*wortelboorders*" is een familie, waarvan de rupsen zich voeden met ondergrondse plantendelen. Bijvoorbeeld de Oranje wortelboorder.

De "*visstaartjes*" is een kleine familie, met een prachtige soort als de Zilveren groenuil en Kleine groenuil.

Van de "*spinners*", die zo genoemd worden omdat de rupsen voordat zij verpoppen een grote cocon om zich heen spinnen, hebben wij geen waarnemingen in de Kloosterwiel Ook niet van de "*houtboorders*" een familie, waarvan de rupsen zich in het hout van bepaalde bomen bevinden. Ze kunnen zich hier jaren in bevinden. De voedingswaarde van hout is

niet zo hoog en het duurt dus lang eer zij vol-groeit zijn. De vlinders hebben geen tong en leven maar kort, alleen gericht op voortplan-ting. Enkele soorten uit deze familie zijn de wil-genhoutrups en Gestippelde houtvlinder.

De "*bloeddrupjes*" de soorten uit deze familie vliegen overdag. Onder anderen Sint-jansvlinder en de metaalvlinder.

De "*slakrupsen*" is een kleine familie maar wel een algemene soort. Mannetjes en vrouwtjes zijn goed te onderscheiden. Hun rupsen heb-ben niet de klassieke rupsenvorm, maar zien er boller uit, "slakvormig" Voor een overzicht van alle waargenomen nachtvinders zie de tabel op pagina 24 en 25.

Rien Melis

met dank aan Paul Kreijger [PK] voor bijdrage aan de tekst en de foto's.

(spinneruil)
<< Rood weeskind
(Catocala nupta) PK

(spinneruil)
<< Kleine beer
(Phragmatobia fuliginosa)
PK

(spanners)
appeltak
(Campaea margaritaria) PK

(tandvlinders)
<< Dromedaris
(Notodonta dromedarius)
PK

(spanners)
hagedoornvlinder
(Opisthograptis luteolata)
PK

(tandvlinders)
<< Hermelijnvlinder
(Cerura vinula) PK

(uilen)
<< Gamma-uil
(Autographa gamma) PK

(Uilen)
Zwart weeskind
(Mormo maura)

(uilen)
agaatvlinder
(Phlogophora meticulosa)

(uilen)
agaatvlinder
(Phlogophora meticulosa)

(visstaartje)
Zilveren groenuil
(Pseudoips prasinana)

(visstaartje)
Zilveren groenuil
rups

Nederlandse naam	aan- tal jaren ge- zien in		Familie	Wetenschappelijke naam
	L	K		
L=Lieskampem K=Kloosterwiel				
Braamvlinder	4		eenstaartjes	Thyatira batis
Bruine eenstaart		1	eenstaartjes	Deprana curvatula
Peppel-orvlinder	1	1	eenstaartjes	Tethea ocularis
Vuursteenvlinder	1	1	eenstaartjes	Habrosyne pyritoides
Buxusmot	5		micro	Cydalima perspectalis
Bonte valkmot	1		micro	Evergestis pallidata
Grote meelmot	1		micro	Pyralis farinalis
Kanariepietje	1		micro	Agapeta zoegana
Kroosvlindertje	2		micro	Cataglyphis lemnae
Parelmoerlichtmot	1		micro	Patania ruralis
Parelmoermot	1		micro	Pleuropteryx ruralis
Waterleliemot	1		micro	Elophila nymphaeata
Wilgenstippelmot	1		micro	Yponomeuta rorrella
Klein avondrood	1		pijlstaarten	Deilephila porcellus
Appeltak	4	1	spanners	Campaea margaritaria
Bruine grijsbandspanner	3		spanners	Cabera exanthemata
Drievlekspanner	1	1	spanners	Stegania trimaculata
Gerande spanner	2		spanners	Lomaspilis marginata
Gerimpelde spanner	2		spanners	Macaria liturata
Gestreepte goudspanner	2		spanners	Camptogramma bilineata
Gewone bandspanner	3	1	spanners	Epirrhoe alternata
Hagedoornvlinder	3	1	spanners	Opisthopteryx luteolata
Hopdwergspanner		1	spanners	Eupithecia assimilata
Klaverspanner	1		spanners	Chasmia clathrata
Kleine blokspanner	2		spanners	Trichopteryx carpinata
Kleine groenbandspanner	1	1	spanners	Colostyia pectinataria
Lieveling	1		spanners	Timandra comae
Puntige zoomspanner	2	1	spanners	Epione repandaria
Satijnstipspanner	1		spanners	Idaea subsericeata
Taxusspikkelspanner	3		spanners	Peribatodes rhomboidaria
Vierbandspanner	3		spanners	Xanthorhoe ferrugata
Vlekstipspanner	1		spanners	Idaea dimidiata
Witte grijsbandspanner	3		spanners	Cabera pusaria
Zwartkamdwergspanner	2		spanners	Gymnoscelis ruffasciata
Zwartvlekdwergspanner	1		spanners	Eupithecia centaureata
Boognuituil		1	spinneruilen	Herminia grisealis
Bruine sikkelluil		1	spinneruilen	Laspeyria flescular
Bruine snuituil	6	1	spinneruilen	Hypena proboscidalis
Gepijlde micro-uil	1		spinneruilen	Schrankia costaestrigalis
Hopsnuituil	1		spinneruilen	Hypena rostralis
Kleine beer	5	1	spinneruilen	Phragmatobia fuliginosa
Plakker	1		spinneruilen	Lymantria dispar
Rood weeskind	3		spinneruilen	Catocala nupta
Stro-uiltje	3		spinneruilen	Rivula sericealis
Brandverklinder	1		tandvlinders	Pheosia tremula
Dromedaris	1		tandvlinders	Notodonta dromedarius
Eikenprocessierups	2	1	tandvlinders	Thaumetopoea processionea

Kameeltje	3		tandvlinders	Notodonta ziczac
Kleine hermelijnvlinder	2		tandvlinders	Furcula furcula
Agaatvlinder	4	1	uilen	Phlogophora meticulosa
Bleke grasuil	4	1	uilen	Mythimna pallens
Brandnetelkapje	1		uilen	Abrostola tripartita
Breedbandhuismoeder	3		uilen	Noctua fimbriata
Donker brandnetelkapje	1	1	uilen	Abrostola triplasia
Egelskopboorder	1		uilen	Globia sparganii
Essengouduil	2		uilen	Atethmia centrigo
Gamma-uil	3	1	uilen	Autographa gamma
Getekende gamma uil		1	uilen	Macdunnoughia confusa
Gewone breedvleugeluil	2	1	uilen	Diarsia rubi
Gewone grasuil	1		uilen	Luperina testacea
Gewone silene-uil	1		uilen	Hadena bicruris
Gewone velduil	2		uilen	Agrotis segetum
Gewone worteluil	1		uilen	Agrotis exclamationis
Gewone stofuil	1		uilen	Hopodrina octogenaria
Goudvenstertje	1	1	uilen	Plusia festucae
Graanworteluil		1	uilen	Euxoa tritici
Graswortelvlinder	1		uilen	Apamea monoglypha
Groente-uil	4		uilen	Lacanobia oleracea
Grote worteluil	3		uilen	Agrotis ipsilon
Haarbos	3	1	uilen	Ochropleura plectra
Halmrupsvlinder	2		uilen	Mesapamea secalis
Huismoeder	6	1	uilen	Noctua pronuba
Kleine breedbandhuismoeder	1		uilen	Noctua janthina
Kleine huismoeder	2		uilen	Noctua interjecta
Kooluil	3		uilen	Mamestra brassicae
Koperuil	4	1	uilen	Diachrysis chrysis
Open-breedbandhuismoeder	6	1	uilen	Noctua janthe
Piramidevlinder	5	1	uilen	Amphipyra pyramidea
Put-uil	1		uilen	Agotis puta
Schaapje	1		uilen	Acronicta leporina
Schedeldrager	1		uilen	Craniphora ligustri
Schijn-piramidevlinder	1		uilen	Amphipyra berbera
Schilddrager	1	1	uilen	Subacronicta megacephala
Turkse uil	1		uilen	Chrysodeixis chalcites
Vierkantvlekuil	3	1	uilen	Xestia xanthographa
Volgeling	1		uilen	Noctua comes
Weidehalmuiltje	2		uilen	Mesapamea secalella
Witstipgrasuil	3	1	uilen	Mythimna abipuncta
Witte-l-uil	3		uilen	Mythimna l-album
Zandhalmuiltje	4		uilen	Mesoligia furuncula
Zilverhaak		1	uilen	Deltote uncula
Zuidelijke stofuil	4	1	uilen	Hoplodrina ambigua
Zuringuil	2		uilen	Acronicta rumicis
Zwart weeskind	2	1	uilen	Mormo maura
Zwarte-c-uil	6	1	uilen	Xestia c-nigrum
Kleine groenuil	3		visstaartjes	Earias clorana
Zilveren groenuil	1	1	visstaartjes	Pseudoips prasinana
Oranje wortelboorder	5	1	wortelboor- ders	Triodia sylvina

(wortelboorder)
Oranje wortelboorder
(Triodia sylvina) in copula

(Spinneruil)
Sint-Jacobsvlinder
(Tyria jacobaeae)

(Spinneruil)
Sint-Jacobsvlinder, rupsen
(Tyria jacobaeae)

De kievit

toneelspeler met een kuif

Het menu van de kievit bestaat voor een belangrijk deel uit regenwormen

foto: Andre Gerbens >>

Meestal wordt er in de voorjaarseditie van dit magazine aandacht besteed aan de vogel van het jaar. Dat is dit jaar de huismus (*Passer domesticus*). Maar omdat het vorige artikel al over de ringmus (*Passer montanus*) ging, is besloten een andere interessante vogel te bespreken. De keuze is daarbij gevallen op de kievit (*Vanellus vanellus*): één van de weidevogels die broeden in de Bommelerwaard.

De kievit is ongeveer 30 cm groot en heeft een spanwijdte van tussen de 70 en 75 cm. Zijn zwart-groene bovenkant heeft een metallic uitstraling waarbij in het zonlicht ook een blauwe en bruine zweem te zien is. De witte buik is sterk contrastrend met de zwarte borst en keel. Ook de vrij korte snavel is zwart. Het meest opvallende kenmerk van deze mooie vogel is misschien wel zijn lange dunne kuif die bij de mannetjes wat langer is dan bij de vrouwtjes. In de vlucht is te zien dat het wit van de buik aan de onderzijde van de vleugels doorloopt tot bijna halverwege de vleugels die verder zwart zijn. Binnen de familie van de plevieren, waartoe de kievit ook behoort, heeft deze vogel opvallend brede en afgeronde vleugels zoals je die ook wel bij diverse uilensoorten tegen komt.

Deze weidevogel komt in heel Eurazië voor en kent tevens enkele overwinteringsgebieden in Noord-Afrika. Van oorsprong is de kievit een grassteppe-bewoner en hij heeft daardoor nog altijd een voorkeur voor open landschappen met daarin lage begroeiing en kale grond. Binnen Nederland zijn daarom kleigraslanden en de

veenweidegebieden favoriet als broedgebied. Maar ook bijvoorbeeld maisakkers in Oost- en Zuid-Nederland worden gebruikt als broedgebied. Tijdens de overwintering vinden we de kievit vooral in de lager gelegen delen van Nederland. Ondiepe wateren met slikplaten en natte graslanden zijn dan de belangrijkste foerageergebieden. De meeste vogels die daar dan worden gezien, zijn wintergasten die vanuit Scandinavië en Rusland een milder klimaat opzoeken. De in Nederland broedende kieviten verplaatsen zich op hun beurt weer meer naar het westen en zuiden, tot in Spanje aan toe.

Het menu van de kievit bestaat voor een belangrijk deel uit regenwormen. Het is dan ook goed mogelijk dat je een kievit ziet trappelen om wormen boven de grond te lokken. Dit gedrag vertonen sommige meeuwen ook. Daarnaast worden er ook insecten, kleine ongewervelde dieren en zaden gegeten. De injectie van drijfmest zorgt

voor een afname van het bodemleven, wat een negatieve invloed op de kievitpopulatie lijkt te hebben (Onrust J. 2017). Daarnaast is de achteruitgang van insecten in weiden en akkers een bedreiging voor het succesvol grootbrengen van de jongen.

Het broedseizoen van de kievit begint in maart en loopt door tot eind juni. Tijdens de balts, die aan het paren vooraf gaat, is goed te zien hoe behendig de kievit in de lucht is. Het karakteristieke buitelen en duikelen maakt de kievit al vanaf grote afstand herkenbaar. Het nest is meestal niet veel meer dan een ondiep kuiltje in de grond, dat bekleed is met wat plantenmateriaal. In dit eenvoudige nest worden over het algemeen vier eieren gelegd, die voornamelijk door het vrouwtje worden uitgebroed. Het mannetje is vooral druk met de verdediging van het territorium tegen indringers en predatoren. De jongen komen na 22 tot 28 dagen uit het ei. De eerste 24 uur blijven de jongen in het nest waarna ze onder toezicht oog van beide ouders zelf hun eten bij elkaar moeten zoeken. Na vijf tot zes weken kunnen de jongen vliegen.

Dat de kievit een groundbroeder is, maakt hem kwetsbaar voor veel predatoren zoals kraaiachtigen, reigers en roofvogels. Deze worden met felle duikvluchten aangevallen waarbij de vliegkunsten van het baltsen goed van pas komen. Omdat de kievit zo'n onverschrokken verdediger van zijn broed is, nestelen andere weidevogels graag in de buurt van deze gekuifde plevier. Ook zoogdieren zoals vossen en marterachtigen zijn uit op zowel de eieren als de kuikens. Tegen deze aanvallen heeft de kievit een andere tactiek. In het zicht van de belager doet de volwassen kievit alsof hij een gebroken vleugel heeft. Met dit bijzondere staaltje toneelspel wordt het roofdier weggelokt van het nest of de aanwezige jongen. Als dat gelukt is, vliegt het ouderdier weer weg en heeft de predator het nakijken.

Tot de begin jaren negentig van de vorige eeuw ging het best goed met de kievit. Helaas is er sindsdien een flinke teruggang van het aantal broedparen. De schattingen lopen nu uiteen van 90.000 tot 130.000, terwijl dat in het verleden wel

opliep van 200.000 tot 250.000 broedparen. Momenteel is de trend dat er ieder jaar ± 5% minder broedparen zijn en dat is mede een reden waarom de kievit in Nederland op de rode lijst staat. Tijdens het winterseizoen varieert het aantal standvogels en doortrekkers van 300.000 tot 500.000. Dit lijken nog enorme aantallen te zijn, maar ook hierin is een dalende trend te zien. Het is dan ook heel merkwaardig dat er bijvoorbeeld in Frankrijk nog steeds wordt gejaagd op deze vogel.

In Nederland was het anderhalve eeuw lang traditie om kievitseieren te zoeken en te rapen. Er werd toen ook in dit 'symbool voor het begin van het voorjaar' gehandeld. Het eerst gevonden ei werd zelfs aan de koning of koningin aangeboden. In 1969 kwam aan dit aanbieden een eind, maar het zoeken en rapen ging door. Vanaf 2002 ontstond er, onder invloed van Nederlandse en Europese wetgeving, veel juridisch getouwtrek over het wel en niet mogen rapen van de eieren. Er werd onder andere een systeem van quota per provincie ingevoerd, maar aan de daarbij behorende voorwaarden werd meestal niet voldaan. In 2015 is er gelukkig door de Raad van State een besluit genomen, waardoor er een algeheel verbod is op het rapen van kievitseieren.

In het kader van de bescherming van de soort mag er nog wel gezocht worden naar nesten en wordt er aan de vinder van het eerste kievitsei van dat jaar een oorkonde uitgereikt. In de Bommelerwaard is het vooral de Capreton die heel actief is in de bescherming van diverse weidevogels, waaronder de kievit. Mede daardoor is in 2014 en 2020 het eerste kievitsei in de Bommelerwaard gevonden. Alle gevonden nesten worden gemarkeerd, zodat zij beschermd zijn tijdens agrarische activiteiten zoals bemesten en maaien. Het feit dat vrijwilligers en boeren in de Bommelerwaard samenwerken om de kievit te beschermen geeft hoop voor de toekomst van deze met kuif getooide markante weidevogel.

Erwin v.d. Speld

Bronvermelding:
Websites: Sovon, Vogelbescherming Nederland, Waarneming.nl en Capreton
Boeken: Vogelatlas van Nederland editie 2018, Hayman's zakkids Vogels en "Vogels om ons heen" Ko Zweeres.
Onrust J. 2017, Earth, worms & birds

Geeft hoop voor de toekomst van deze met kuif getooide markante weidevogel

Patrijzenproject Bommelerwaard

Tot de jaren zeventig van de vorige eeuw was de patrijs een vogel die volop voorkwam op en langs de akkers in Nederland. Tegenwoordig gaat het helaas niet goed met hem, zo'n 90% afname sinds 1984. Het aantal broedparen is van circa 100.000 gedaald naar hooguit 4.000 broedparen, met name door het ontbreken van voedselaanbod en schuilgelegenheid. Dit wordt vooral veroorzaakt door de schaalvergroting. Ook het gebruik van insecticiden en herbiciden (glyfosaat) in de landbouw heeft een negatief effect op de populatie, waardoor akkeronkruiden, overhoekjes en ruige bermen verdwenen zijn.

De patrijs is een prachtige akkervogel met een bruin en grijs gestreept kleed en grijze borst. Keel en gezicht zijn oranjebruin en op de buik zit een grote donkerbruine vlek. De juveniele vogels zijn geheel bruin gestreept. De patrijs legt tussen eind april en eind mei een groot aantal eieren, meestal 13 tot 16 en de broedduur is 23-25 dagen. Ze maken hun nest op de bodem in dichte vegetatie. De jongen stappen meteen uit het nest en zijn na 14 dagen vliegvlug en na vijf weken zelfstandig. Volwassen patrijzen eten vooral plantaardig voedsel, maar ook insecten als ze 'voor hun bek lopen'. De kuikens eten uitsluitend insecten.

Patrijzen zijn standvogels en blijven het hele jaar door in hetzelfde gebied. Ze hebben daarvoor wel een goede leefomgeving nodig: nestgelegenheid, dekking en jaarrond voldoende voedsel. Als één onderdeel ontbreekt kan de populatie zich niet handhaven of uitbreiden.

Om te voorkomen dat de vogel helemaal uit het Nederlandse landschap verdwijnt, zijn er projecten opgezet om leefgebieden voor deze vogel te verbeteren door de aanleg van struweel met besdragende struiken, keverbanken en het inzaaien van blokken en stroken met een kruidenrijk bloem- en granenmengsel. Door het akkerland op deze manier te verbeteren herstelt de biodiversiteit en daar profiteren ook andere akkervo-

gels, zoals kneu, putter, groenling, ringmus, gele kwikstaart en veldleeuwrik van. En hoe mooi is dat!

De Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) organiseert projecten met het doel om het landschap te behouden en te herstellen. Ook geeft ze cursussen en organiseert bijeenkomsten, zodat vrijwilligers de juiste kennis vergaren. Een project waarin de Natuurwacht samenwerkt met SLG is het adviseren en inrichten van percelen van particulier. Zo zijn er in de Bommelerwaard de afgelopen twee jaar veertien percelen geselecteerd waarbij bosplantsoen en/of zaadmengsel aan de eigenaren is verstrekt zodat akkervogels het hier meer naar hun zin kunnen hebben. De werkgroep Akkervogels bezoekt deze percelen jaarlijks om na te gaan of de struiken aanslaan en het zaadmengsel is opgekomen. We horen dan ook of de patrijs er gezien wordt. Het is leuk om te zien en horen hoe enthousiast de eigenaars zijn over de samenwerking en het resultaat. Het leidt dan ook vaak tot leuke gesprekken, soms onder het genot van een kopje koffie.

In de Bommelerwaard levert het Collectief Rivierenland, samen met boeren en landgoedeigenaars een belangrijke bijdrage aan natuur, landschap en biodiversiteit in het Gelderse rivierengebied. Zo worden er kruidenrijke akkerranden en wintervoedselakkers aangelegd. Deze akkers bieden voedsel in de winter, insecten in de

zomer voor de kuikens en veilige dekking tegen roofdieren. En om na te gaan of dit werkelijk succesvol is, monitoren vrijwilligers jaarlijks de patrijzen. Met die gegevens kunnen akkerranden op de meest geschikte plaats worden aangelegd en kan de effectiviteit worden getoetst.

De werkgroep Akkervogels van de Natuurwacht levert hieraan een bijdrage door met vrijwilligers de tellingen van patrijzen in de Bommelerwaard te verzorgen. Er is één focusgebied en dat is Nederhemert-Zuid. Daar zien we de meeste patrijzen en er zijn al diverse maatregelen genomen om de leefomgeving voor de patrijs te verbeteren.

In totaal zijn er nu zeventien telgebieden verspreid over de Bommelerwaard van Heerewaarden tot Nederhemert (zie figuur 1). In het broedseizoen, van half februari tot mei, wordt er op gezette tijden geteld in drie perioden. Elke periode kent een ochtend- en avondtelling. Gedurende de broedperiode wordt er niet geteld vanwege kans op verstoring. In de (na)zomer (tussen 1 juli en 30 september) wordt er een telling verricht om te zien hoeveel jongen er groot zijn geworden. En ook in de winter wordt er geteld. Meestal komen de patrijzen dan in groepen van één of enkele families voor, dit noemen we kluchten. Als er sneeuw ligt, zijn ze dan het beste waar te nemen. Ook als je geen patrijzen ziet tijdens een telling zijn er altijd wel andere vogels waar te nemen. De hazen die je ziet worden ook in de telling genomen. En het kan zomaar gebeuren dat je onverwacht wat reeën ziet of er komt een vos op je pad.

Helaas zijn er de afgelopen tijd enkele vrijwillige tellers gestopt en lukt het niet om alle telgebieden op de juiste manier te inventariseren. Daarom is er eind 2023 een oproep in de media geplaatst om extra vrijwilligers te werven. Hier hebben inmiddels meerdere personen op gereageerd. In februari, voor aanvang van het telseizoen 2024, is een startbijeenkomst georganiseerd waarbij zowel de bestaande tellers als nieuwe belangstellenden waren uitgenodigd. Tijdens deze bijeenkomst is door SLG een (opfris)cursus gegeven over de methode van tellen en het invoeren in Avimap.

Heb je na het lezen van dit artikel belangstelling om je aan te sluiten bij de groep patrijzentellers, stuur dan een mail naar akkervogels@natuurwacht.nl

Hanneke Verheul

fig. 1: Overzicht telgebieden

Bronvermelding:
 Websites: vogelbescherming.nl, slgelderland.nl, collectiefrivierenland.nl
 Presentatie cursus SLG (patrijzen 2019)
 Factsheets Patrijs (Partridge)

Als één onderdeel ontbreekt kan de populatie zich niet handhaven of uitbreiden

Guido van Heteren, een bijzondere vrijwilliger van Natuurwacht

Sindsdien is hij een enthousiast en onmisbaar vrijwilliger geworden

De werkgroep landschapsbeheer van de Natuurwacht Bommelerwaard bestaat al vanaf de oprichting van de vereniging. Dat is al bijna vijftig jaar. In al die jaren is de werkgroep gegroeid van een tiental vrijwilligers naar een enthousiaste groep van ruim 25 personen. Her en der in de Bommelerwaard zijn knotwilgen gesnoeid en houtwallen en maasheggen onderhouden. Het merendeel van de werkzaamheden vindt plaats in het natuurgebied De Kloosterwiel, gelegen aan de Waaldijk tussen Zaltbommel en Gameren. Bij het organiseren van de werkacties komt veel kijken. De afgelopen vijftien jaar was er één vrijwilliger die ervoor zorgde dat de werkochtenden technisch en organisatorisch goed zijn verlopen: Guido van Heteren uit Delwijnen. Alle reden voor onze redactie om een gesprek met Guido aan te gaan en te vernemen wat zijn motivatie is om telkens maar weer alles in orde te maken voor een werkdag in de natuur.

Vijftien jaar

Precies weet Guido het niet meer. Het zal zo'n 15 jaar geleden zijn dat hij deelnam aan een excursie van de Natuurwacht nabij de Lieskampen. Na afloop raakte Guido in gesprek met een van onze vrijwilligers over de vele activiteiten van de Natuurwacht. 'Is knotwilgen snoeien niet iets voor jou?', vroeg Onno Nieuwenhuizen. Enkele weken later was Guido present bij een van de knotacties

en sindsdien is hij een enthousiast en onmisbaar vrijwilliger geworden. "Wat motiveert jou zo in het werk van Natuurwacht?" vraagt Rien tijdens het interview. We zitten gezellig in de serre van het prachtige huis van Guido in Delwijnen en worden verwend met heerlijke koffie met bonbons. "Ik vind het heerlijk om in de natuur te zijn en dan ook iets te doen. Wellicht nog belangrijker is het ontmoeten van fijne mensen en met hen samen te werken. In al die jaren heb ik met veel mensen samengewerkt en dat heeft geleid

tot mooie vriendschappen. Al snel leerde ik Hans Welbie kennen. Hans heeft dezelfde interesses als ik en is net als ik technisch. Hans zorgde ervoor dat alle kettingzagen en ander gereedschap keurig op orde waren. Dat is een hele klus, die hij met veel plezier uitvoerde. Hans heeft mij onder andere geleerd op welke wijze de zagen onderhouden moeten worden. Ik heb dat van lieverlee van hem overgenomen. Hans slijpt de kettingen nog steeds, want dat is heel specialistisch werk, waarvoor hij het juiste gereedschap heeft. Samen hebben we ook steeds gezocht naar wat betere oplossingen voor allerlei praktische zaken. Zo hebben we op enig moment een aanhangwagen gekocht, waarin al het materiaal opgeborgen kon worden. Het was nu niet meer nodig om ladders, zagen en ander gereedschap telkens in en uit te laden. "Jij hebt toch ook gezorgd voor nieuwe tuinstoelen?" vraagt Ton. "Oh ja, ik nam altijd een eigen oude tuinstoel mee. Ik vond het wel fijn om tijdens de koffiepauze op een lekkere stoel te zitten en niet op een boomstronk of zo. Ik nam toen ook maar wat meer tuinstoelen mee en maakte een opklapbare zitbank, zodat anderen ook konden zitten. De vrijwilligersgroep groeide echter gestaag naar soms 25 personen, dus besloten we om voor iedereen een goede tuinstoel te kopen. Ook die opklapbare stoelen passen prima in de aanhangwagen. Tijdens de pauze kun je nu heerlijk even kletsen met de anderen."

Niet alleen knotwilgen

Guido is ook vrijwilliger in de heemtuin en kruidentuin. Hoe is dat gegaan? "Ik heb niet zo veel met plantjes en kruiden, maar in de heemtuin zijn ook veel 'grote klussen'. Als technisch man vind ik dat wel leuk. Samen met Hans, Co en andere vrijwilligers heb ik heel wat kunnen doen. Onlangs hebben we een nieuw hekwerk en raster geplaatst in de schapenwei. Het fraaie, grote hek bij de ingang van de schapenwei is destijds gemaakt door leerlingen van het Cambiumcollege, maar dat moest wel geplaatst worden. Een flinke, maar wel mooie klus. Met elkaar hebben we ook de schapenstal gebouwd. Het proces om samen met anderen iets moois te maken, daar geniet ik

van. Genieten is het ook als we na een flink uur werken met elkaar koffie gaan drinken bij Ton in de tuin"

"En het ooievaarsnest?" vraagt Rien. "Dat was toch ook een flink karwei?" "Jazeker. Hans Welbie heeft destijds dat ijzeren nest helemaal gemaakt en aan elkaar gelast. Het is een heel groot en zwaar gevaarte. Het was ook wel schrikken toen dit jaar dat nest met boom en al neerstortte. Het ijzeren wiel was flink kapot. We hebben het opgehaald uit de heemtuin en zijn meteen flink aan de slag gegaan. Dezelfde maand nog was het gerepareerd en opnieuw geleverd en nu prijkt het in een andere boom. Ja, dat is geweldig als je dat samen met anderen voor elkaar krijgt. En als dan ook nog de ooievaar zijn nieuwe plek bezoekt, is het helemaal een feestje."

Werken in de natuur

Er zijn nog veel meer werkzaamheden die de afgelopen vijftien jaar door Guido en anderen zijn opgepakt. Denk aan het maken van de knuppelbruggetjes in de Kloosterwiel, het plaatsen van de infoborden aldaar, ophangen van torenvalkenkasten overal in de Bommelerwaard, etc. Samen met andere vrijwilligers vindt Guido het heerlijk om in de natuur te werken en zijn talenten in te zetten. Het ontmoeten van fijne mensen is voor Guido een belangrijke drijfveer. Hij denkt er voorlopig niet aan om te stoppen. "Zolang ik voldoende energie heb en gezond ben, blijf ik dit werk graag doen", aldus een glimlachende Guido. "Maar dank ook aan al die andere vrijwilligers van wie ik veel heb geleerd en waarvan ik hoop dat we nog veel samen mogen werken en kletsen in de prachtige natuur van de Bommelerwaard. Ik kan iedereen aanraden om eens op een werkdag te komen helpen. Het is altijd gezellig, de catering is prima verzorgd en je gaat moe maar met een goed gevoel weer naar huis. En je hoeft niet naar de sportschool".

Ton van Balken en Rien Melis

Tijdens de pauze kun je nu heerlijk even kletsen met de anderen

GEKKO
BOOMZORG

BOMEN SNOEIEN, BOMEN KAPPEN EN BOOMADVIES

GEK OP BOMEN

Gekko Boomzorg is een professioneel boomverzorgingsbedrijf. Wij zijn gespecialiseerd in het snoeien en kappen van bomen.

Van één grote boom in een kleine achtertuin, tot complete bomenlanen op een landgoed, de zorg voor uw bomen is bij ons in goede handen.

**WIJ ZIJN GEKKO
BOOMZORG
WIJ ZIJN GEK OP BOMEN**

WWW.GEKKOBOOMZORG.NL

INFO@GEKKOBOOMZORG.NL

T 06 228 779 23

GEKKO BOOMZORG IS EEN ETW-GECERTIFICEERD BOOMVERZORGINGSBEDRIJF

